

Претприемачките во
Северна Македонија:

Перцепции

и

Пречки

Здружение за еднакви можности - Мрежа Стела, Скопје

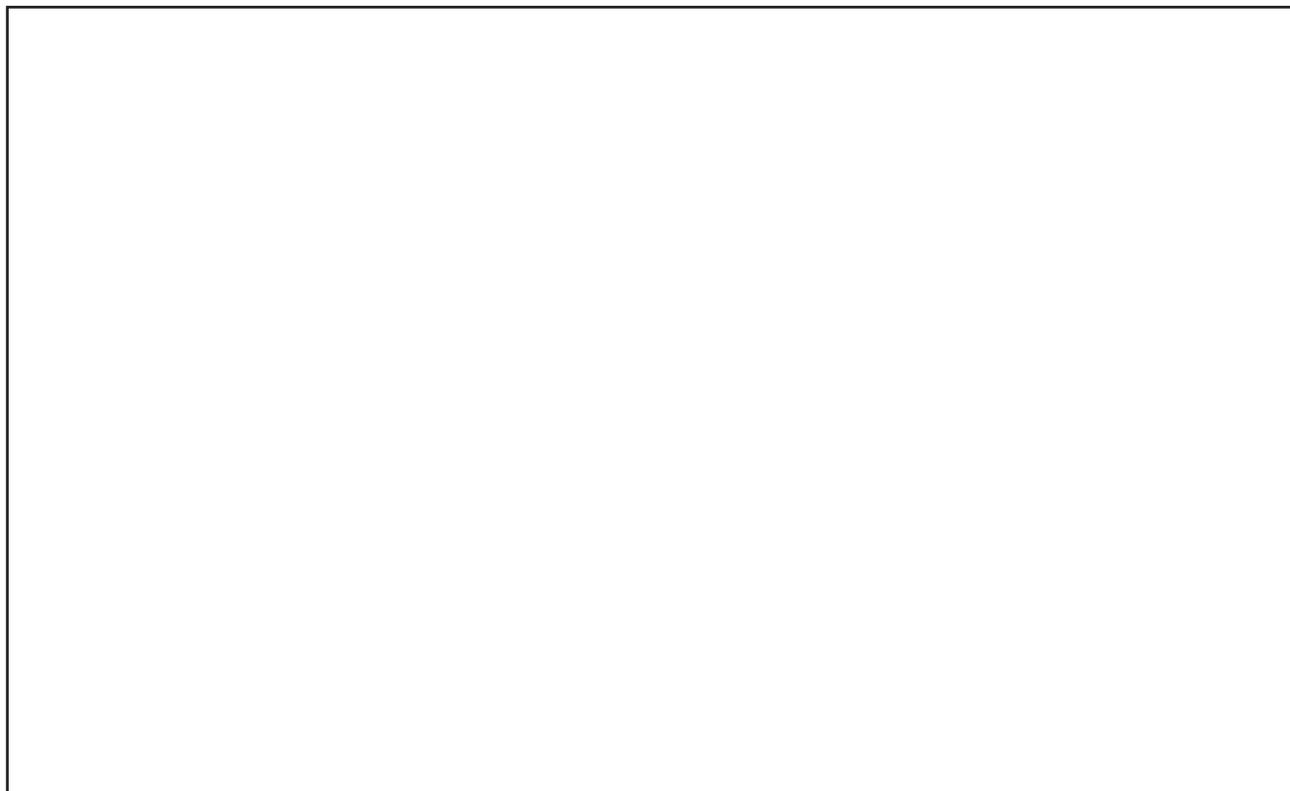
*Претприемачките во Северна Македонија:
Перцепции и пречки*

Авторки: Др. Виџиленца Абази, Др. Елена Б. Ставревска

Дизајнерка: Клелија Живковиќ

Превод на македонски јазик: Вјоса Таипи

Овој проект е делумно поддржан од Амбасадата на САД. Мислењата, откритијата, и заклучоците, или препораките изнесени овде се на имплементаторот(ите)/ авторот(ите), и не ги одразуваат оние на Владата на САД.

Содржина

Резиме	4
Вовед	6
Методологија	9
Жени во бизнисот	13
Владина поддршка	19
Охрабрување на женското претприемништво	21
Заклучоци и препораки	24
Библиографија	29

Резиме

Овој Извештај за политики е за да се информираат креаторите на политики, бизнис заедницата и други заинтересирани страни за моменталната положба на женското претприемништво во Северна Македонија. Засновано на вистински податоци од 182 одговори на прашалник комбиниран со детално истражување на достапните студии, овој Извештај за политики нуди преглед на контекстот, можностите и предизвиците со коишто се соочуваат жените. Поточно, обезбедени се информации за нивото на знаење на жените за достапните фондови, причините зошто жените не аплицираат за фондови и зошто фондовите генерално се сфаќаат како недостапни или само достапни преку коруптивен процес. Извештајот за политики е информативен за општествените, финансиските и политичките фактори коишто создаваат пречки за жените во бизнисот и ја потенцира важноста за системски реформи коишто се креирани за да се опфати различноста на жените.

Главни наоди

1. Претприемачките во Северна Македонија се активни главно во личните услуги и занаетчиските дејности, со некое ограничено присуство во професионалните услуги како што се право и сметководство.
2. Финансиските средства и поддршката на семејството се претежно решавачките фактори за влез во бизнисот.
3. Воочените главни пречки за претприемачките се: *политички и институционални*, особено недоверба во процесот и во државните институции, недостаток на информации за достапни фондови, дискриминација на основа на род и/или етничка припадност; *општествени*, особено нееднаквости во одговорностите за грижа, недостаток на поддршка од семејството и патријархалните гледишта за улогата на жената; *финансиски*, недостаток на ресурси, средина на висок ризик и воочена нечесна конкуренција заради фаворизација.
4. Внатрешна мотивација, самодоверба и познавање за бизнисот не се воочени како толку тешки.

5. Повеќето од испитаничките не се свесни за владините фондови и иницијативи за женско претприемништво, и поширокото мнозинство од испитаничките никогаш не користеле владина финансиска помош за претприемништво.
6. Менторството е воочено како решение за зголемување на бројот на претприемачки.
7. Најчесто сугерираните институционални решенија се однесуваат на зголемување на транспарентноста, еднаков пристап до владино финансираните програми и поедноставен процес на аплицирање.

Главни препораки

1. Ресурсите за поддршка на женското претприемништво би требало да се фокусираат на екосистемот на политичките, финансиските и општествените фактори.
2. Потребен е пристап на вкрстени политики за да одредат посебните и поинаквите пречки со коишто се соочуваат различни жени во Северна Македонија во своите напори да почнат бизнис.
3. Мора да се зголеми директното финансирање на претприемачките.
4. Потребни се јавни кампањи за зголемување на јавната свест за можностите за финансирање.
5. Приоритет се транспарентни и олеснети процедури за аплицирање за владини фондови, а креатор(к)ите на политики би требало да размислат како општините можат да ги дисеминираат информациите.
6. Програмите за менторство би требало да се зајакнат; ментор(к)ите се незаменливи особено за жените со недостаток на каква било поддршка и/или притисоци од семејството.
7. Би требало да се направат повеќе инвестиции за објектите за згрижување.

Вовед

Северна Македонија има висока стапка на невработеност, жените особено имаат многу мало учество на пазарот на трудот, голема економска неактивност и некомпатабилност меѓу достапните и бараните профили за слободни работни места. Индустриите во коишто доминираат жените се карактеризирани со ниски плати и не се одразува високото образование и вештините што жените ги стекнуваат. Причините за оваа ситуација се во сооднос со нестабилните економски и општествени услови во земјата, некомпатабилноста со достапните и потребните профили на пазарот на трудот и постоечките традиционални норми. Според податоците на Државниот завод за статистика (ДЗС 2019), 64,5% од жените во земјата не бараат вработување и 22,7% се невработени, иако значителен број на жени следат и се стекнуваат со универзитетско образование. Невработеноста особено е раширена меѓу младите жени во руралните делови на земјата: 65% од кои меѓу 20-24 години се невработени, додека 35,7% меѓу 25-29 години (ibid.) Гледајќи поточно на претприемништво и отпочнувањето бизнис, се наведува дека во 2018 година, на пример, се отвориле 7,896 нови компании (4,8% помалку отколку во 2017 година) и 4,029 компании се затвориле (14,8% повеќе отколку во 2017 година). Официјалните статистики покажуваат дека само 2,6% од постоечките компании во земјата се управувани од жени (ibid.). Овие алармантно ниски бројки, понатаму, можеби не ги прикажувата примерите од практиката на жени регистрирани менаџери иако не играат активна улога во бизнисот.

Женското претприемништво зголемено се нагласува како патека за зголемување на платените економски активности на жените. Претежно фокусот е поставен на самите жени (на пример, преку обуки за градење на самодовербата, изработување на бизнис планови и др.) сепак без доволно градење на ресурсите неопходни за жените да преземат свои бизниси. Како што покажува сетот од податоци достапни во овој документ на политки, заедно со слично истражување извршено во ова поле, ресурсите сè уште се главно ограничени за жените да отпочнат свој бизнис, а општествениот контекст става притисок на жените примарно да се фокусираат на семејството и на неплатената работа насочена на грижата. Напротив, има загрижувачко несофпаѓање меѓу недостатокот на ресурси и знаењето што повеќепати е потврдено од податоците дека

жените претприемачи креираат работни места не само за себе, туки и често генерираат можности за вработување на други жени.

Особено е важно дека женското претприемништво долгорочно е позитивна сила на промени во општеството, бидејќи жените претприемачи имаат моќни директни и долгорочни ефекти преку моделирање на претприемништвото за младите генерации на жени и преку помагањето да се трансформираат длабоко вкоренетите стереотипи што ги ограничуваат можностите на жените на пазарот на трудот.

Актуелното „движење“ за барање да се зголеми женското претприемништво како и да е мора да го смени својот наратив за тоа што би можело да се нараече „митот на самодовербата“ и да оди подалеку од својот фокус на активностите насочени кон самодовербата ако навистина со тоа се постигнува еманципација на жените. Како прво, групите коишто пречесто работат на женското претприемништво индиректно испраќаат погрешна порака дека жените си се свој „проблем“ и само ако работат на својата самодоверба и го имаат „вистинското“ знаење за бизнисот, би станале успешни претприемачи. Иако е несомнено дека самодовербата и самоиницијативата се важни атрибути во секоја професија, дури и жените со високо поседување на овие квалитети наидуваат на сосема истите и повеќекратни пречки од недостаток на финансиски извори, како и од семејството и од општествените притисоци за да се насочат на неплатениот труд за грижа. Прекумерното нагласување на самодовербата на жените не само што погрешно нè насочува, туку е и козметичка промена на она што е длабоко вкоренето и се систематски прашања. Второ, преку насочување на ресурсите за обуки на жените за поголема самодоверба и изработување на бизнис планови, сепак надвор од обуките не се менуваат структуралните пречки, всушност движењето долгорочно подлежи на ризик од афирмирање на погрешните верувања дека жените се неспособни во полето на бизнисот и покрај имањето пристап до обуки и знаење. Не само што нема да се успее да се постигне целта на овие обуки, туку тие би создале долгорочна штета на тоа како женското претприемништво се сфаќа во општеството.

Овој документ за политики дава детални податоци за женското претприемништво, мапирајќи го контекстот, можностите и предизвиците со коишто се соочувата жените во Северна Македонија. Тој обезбедува преглед на прашања коишто се структурни и општествени и ги отвораат гледиштата за женското претприемништво во поширок општествен, финансиски и политички екосистем во кој што дејствува.

Нагласуваме дека најрелевантни промени - оние коишто навистина би можеле да ги постигнат целите во зголемување и унапредување на женското претприемништво - мора да се реформи што се однесуваат на екосистемот на систематски и сеопфатен начин.

Документот за политики е информативен за сите креатори на политики, актерите од граѓанското општество и јавните медиуми барајќи разбирање засновано на факти за нивото на знаење што го имаат жените за достапните фондови, причините зошто жените не аплицираат за финансирање и зошто финансирањето се перципира како генерално недостапно или достапно само преку нечесен, пристрасен и корумпиран процес. Овие податоци се од помош за преиспитување на актуелните стратегии и ги нагласува обуките и работилниците за претприемништво и подлабоко прашува кои општествени и структурни промени треба да се направат.

Методологија

Истражувањето за коешто се известува во овој документ беше организирано во три фази. Првата фаза вклучи проучување на документи фокусирано на преглед на постојните политики, статистики и анализи испитувајќи ја положбата на жените претприемачи во Северна Македонија, ограничени колку што може да бидат. Во процесот, прегледот ги мапира постојните празнини во анализите, коишто водеа до втората фаза на истражувањето.

Втората фаза, собирање на податоци, го наметна развојот и користењето на анкетен прашалник што содржи 17 прашања, од кои осум беа демографски прашања. Прашалникот беше достапен на Интернет на македонски и на алабански јазик за период од скоро два месеца (21 јули - 17 септември 2020 година) и се добија 182 одговори. Од тие, 58 одговори се на албански и 124 на македонски јазик. Во таа смисла, иако истражувањето не е базирано на репрезентативен примерок од популацијата, сепак нуди некои непроценливи увиди презентирани во овој документ.

Во однос на демографските статистики, поширокото мнозинство од испитаничките беа жени од урбани средини, со само 3,2% од одговорите на македонски и 15,5% од испитаничките на албански јазик, и 13,7% од одговорите на македонски и 24,1% од одговорите на албански јазик обезбедени од жители на рурални области. Мнозинството од испитаниците на албански јазик беа на возраст од 18-29 години (53,4%), а 29,3% се на возраст од 30-39 години, додека мнозинството од испитаниците на македонски јазик беа на возраст од 30-39 години (38,7%), следено близу од возрасната група од 18-29 години (35,5%). Дополнително, семејниот просечен приход на мнозинството испитанци во периодот од три месеци пред нивните одговори спаѓа во категориите на просекот од 20,000-30,000 МКД (25,9% на одговорите на албански и 12,1% на одговорите на македонски јазик), просек од 30,000-40,000 МКД (15,5% од одговорите на албански и 16,9% од одговорите на македонски јазик), а просек над 50,000 МКД (24,1% од одговорите на албански и 34,7% од одговорите на македонски јазик). Во однос на образованието, мнозинството од тие што одговориле на прашалникот имаа завршено магистерски студии (41,1% од тие што одговориле на албански и 47,6% од тие што одговориле на македонски јазик), со дополнителни 8,6% (на македонски јазик) и 4,8% (на албански јазик) од испитаниците беа со завршени докторски студии.

Што е најважно, додека мнозинството од испитаниците беа вработени (63,8% од оние што одговориле на албански и 74,2% од тие што одговориле на македонски јазик), иако само малку повеќе од половината на неопределено време со обезбедените бенифиции, мнозинството од испитаниците неа беа сопственици на бизниси и немаа близок член на семејството кој е сопственик на бизнис. Од тие што одговориле, 15,5% (на македонски јазик) - 16,1% (на албански јазик) беа сопственици на бизниси, главно имајќи мали бизниси во секторот на храна, занаетчиство, козметика, фризерство и некои професионални услуги како сметководство, правна канцеларија и дигитални медиуми.

Како што покажуваат податоците, повеќето од испитаниците се од урбана средина и со посилна економска позиција. Додека ова би можело да биде ограничувачко во однос на целосниот опсег на можните испитанички, сепак, за целите на прашањето на женското претприемништво оваа категорија на испитанички е длабоко информативна бидејќи е токму групата што најверојатно би можела да има придобивки од напорите за зголемување на бројот на жените како сопственички на бизниси.

Третата фаза од истражувањето вклучуваше интерпретација на податоците, споредбата на одговорите на двата јазика, враќање до наодите од истражување на документите во првата фаза и пишување на резултатите и препораките.

182

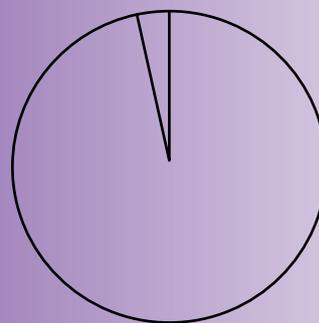
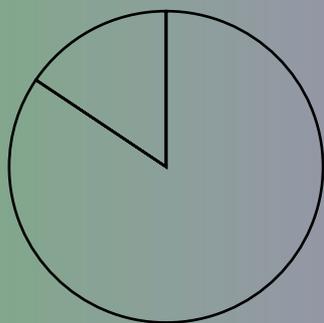
личности одговориле
на прашалникот

58 личности одговориле на
албански јазик

124 личности одговориле на
македонски јазик

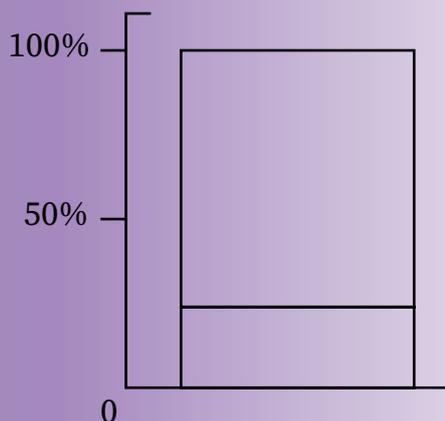
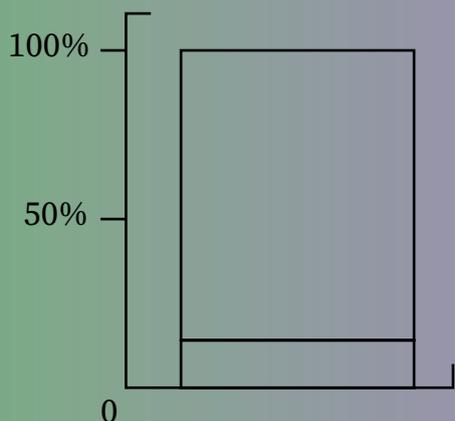
84,5% од испитаниците се жени

96,8% од испитаниците се жени

15,5% од испитаниците се мажи

3,2% од испитаниците се мажи

24,1% од испитаниците се од рурални средини

13,7% од испитаниците се од рурални средини

53,4% од испитаниците се
од возрастната група 18-29

18-29 35,5% од испитаниците се
од возрастната група

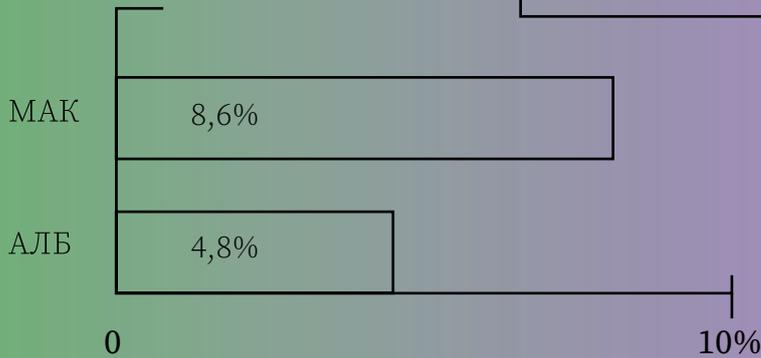
29,3% од испитаниците се
од возрастната група 30-39

30-39 38,7% од испитаниците се
од возрастната група

3
месеци

Просечен приход во трите месеци пред одговарањето, во денари:

	АЛБ	МАК
20.000 - 30.000	25,9%	12,1%
30.000 - 40.000	15,5%	16,9%
over 50.000	24,1%	34,7%

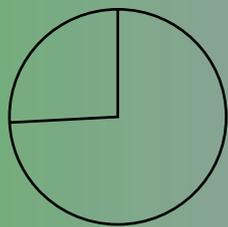
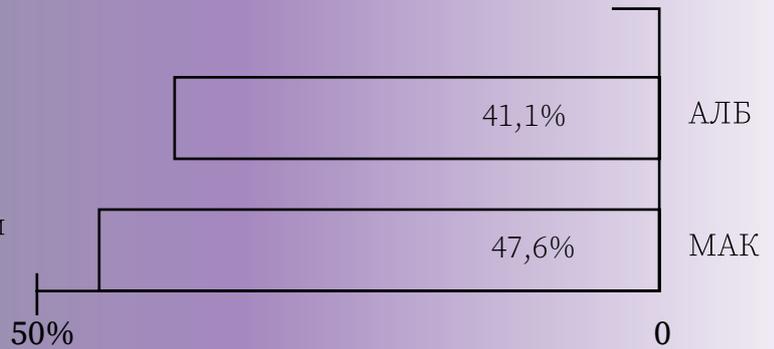

8,6% од испитаниците на македонски имаат докторат;

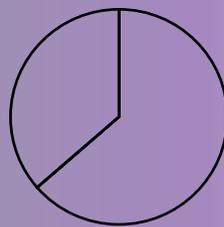
4,8% од испитаниците на албански имаат докторат;

41,1% од испитаниците на албански јазик имаат магистратура;

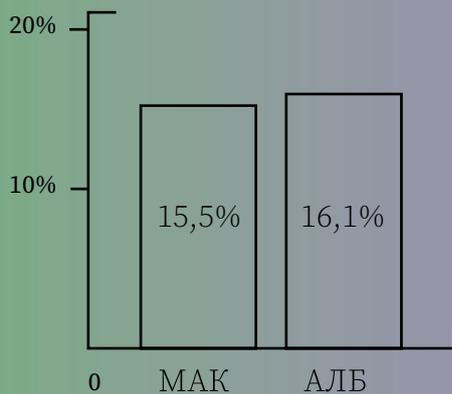
47,6% од испитаниците на македонски јазик имаат магистратура;

63,8% од испитаниците на албански се вработени

74,2% од испитаниците на македонски се вработени

15,5% од испитаниците на македонски имаат сопствен бизнис;

16,1% од испитаниците на албански имаат сопствен бизнис;

Бизнисите на испитаниците најчесто се мали бизниси во секторот на храна, занаетчиство, козметика, фризерство и некои професионални услуги како сметководство, правна канцеларија и дигитални медиуми.

Жени во бизнисот

Северна Македонија е вклучена во Глобалниот монитор за претприемништво - ГМП (Global Entrepreneurship Monitor), кој што е најголемиот глобален истражувачки извор за претприемништвото и претприемачките екосистеми во светот, извршувајќи истражувања базирани на анкети и собирање на податоци од индивидуални претприемачки (GEM 2021a). Како дел од неговото мониторирање на претприемачките однесувања и ставови, ГМП вклучува податоци за т.н. Вкупна претприемачка активност во рана фаза (ВПА) и родовиот сооднос во ВПА. Соодносот на жени/мажи во ВПА го покажува процентот на женската популација на возраст од 18-64 години кои се нови претприемачи или сопственици на нови бизниси, поделено со еквивалентниот процент на нивните мажи колеги (ibid.). ВПА соодносот жени/мажи за Северна Македонија во 2019 година, како најнови податоци, беше 3,36, споредено со 2016 година кога соодносот беше 0,40, регионалниот просек е 0,67, а глобалниот просек е 0,71 (GEM 2021b). Соодносот во другите држави во регионот е забележително повисок, во Босна и Херцеговина е 0,53 во 2017 година, на Косово е 0,69 во 2014 година и во Србија е 0,52 во 2009 година како последно достапни податоци (GEM 2021a).

Според податоците добиени од Државниот завод за статистика во нивната годишна публикација „Жените и мажите во Северна Македонија“, во 2017 година, 22,5% од оние коишто имале статус на работодавачи биле жени или попрецизно, 7,470, а 77,5% или 22,769 биле мажи (ДЗС 2019: 65). Од 7,470 жени работодавачи, 5,745 биле со седишта во урбани области, а само 1,724 во рурални области (ibid.: 66). Што е најважно, анализата на работодавачите по пол и големи на претпријатието, при што работодавачи се лица коишто водат свои бизниси или сопственици што работат во своите дуќани, или сопственици на земјоделски имоти, коишто вработуваат други лица, покажува дека сите жени работодавачи се сопственици или водат претпријатија со 1 до 10 вработени, што е 19,5% од работодавачите во таа категорија (ibid.: 67).

Во таа смисла, можеби не е за изненадување дека само мал процент од анкетираниите на нашата анкета биле сопственички на бизниси. Имено, само 15,5% од тие што одговориле на албански и 16,1% од тие што одговориле на македонски јазик се идентификувале како сопственички на бизниси.

Во исто време, околу $\frac{3}{4}$ од анкетираниите потврдиле дека познаваат жени сопственички на бизниси, или попрецизно – 76,6% од анкетираниите на македонски и 70,7% од анкетираниите на албански јазик.

Во согласност со податоците од Државниот завод за статистика споменат погоре, според одговорите во нашиот прашалник, повеќето од бизнисите што се водени или се во сопственост на жени во Северна Македонија останува во границите на услугите и малите занаетчиски дејности. Меѓу најспоменуваните беа фризерки, шивачки, козметичарки, сопственички на ресторани, како и жени што работат со ракотворби и накит. Беа споменати и други професионални услуги како правни услуги, сметководство, односи со јавноста и дизајн.

Прашалникот понатаму ги прашува тие коишто имаат свои бизниси, кој сметаат дека бил најважниот фактор што им влијаел за да ги отпочнат бизнисите. Најистакнатиот забележан фактор беа финансиските средства, близу потоа е поддршката од семејството. Други одговори вклучуваа и нивната желба да создадат нешто свое, поддршката од пријателите, предизвикот да работата во област каде што бројот на жени е мал, неможноста да се најде друга работа, недостигот на институционална поддршка за жените, доволната плата и постојаноста во работата. Истакнато е дека испитаниците ги идентификуваа обата фактори структуралниот и егетивниот, со тоа што недостаток на институционална поддршка и неможноста за наоѓање друга работа се примери на поранешните, и поддршка на семејството, како и желбата да се направи нешто свои се примери на неодамнешните.

Прашани што ги спречило во отпочнувањето на свои бизниси, испитаничките понудија опсег на одговори кои поопширно би можеле да се сумираат во неколку категории: недостаток на доверба во процесот и во државните институции, дискриминација на основа на родот, недостаток на информации (коишто се чини се понагласени во руралните општини), недостаток на интерес заради други неодложни обврски во животот и нееднаквоста во распределбата на одговорностите, дискриминацијата на основа на етничкото малцинство, како и недостатокот на храброст за преголемата неизвесност и високиот ризик.

Во однос на првите две причини, една од испитаничките сподели мислење кое што беше често присутно и во другите одговори, велејќи дека:

“Тешко е да се добие пристап до такви можности. Исто така, мислам дека и локалните власти би требало да се вклучени во поддршката на претприемачките, а не само министерствата. Скопје е близу за своите жители, но е далеку за другите граѓани, а не сите луѓе имаат средства... би требало да е полесно. Би требало да има во секоја од општините.”

Друга испитаничка нагласува дека нема верба во системот и стравува дека ако бизнисот е успешен, државата ќе најде начин да го блокира, што е една од главните пречки во размислувањето за отпочнување на бизнис. Додека друга испитаничка сподели дека и покрај имањето своја идеја, стравот од нечесна конкуренција во земјата и работењето на семејството, политичките и религиозните врски ги обесхрабриле.

Значително, повеќето од причините дадени од испитаничките забележително се однесуваат на поопсежни, систематски предизвици со коишто се соочуваат жените во отпочнувањето на своите бизниси и поопсежно во професионалниот развој. На крајот, прашалникот ги прашува испитаничките и за нивните перцепции за пречките со коишто жените во нивната заедница се соочуваат во нивното професионално напредување. Имајќи ја можноста да изберат повеќе одговори, 66,9% од тие што одговараат на македонски и 65,5% од тие што одговараат на албански јазик ги идентификуваат обврските во домот и во семејството како еден од предизвиците. Другите предизвици вклучуваат постоењето на стереотипите за жените, со 70,7% од испитаниците на албански и 63,7% од испитаниците на македонски јазик селектирајќи дека факторот, недостаток на финансиска поддршка, со 69% од испитаничките на албански и 56,5% од испитаничките на македонски јазик идентификувајќи го тој предизвик, потоа недостатокот на институционална поддршка, избран од 50% од тие што одговарале на македонски и 51,7% од тие што одговарале на албански јазик, и на крај, недостаток на адекватни позиции, фактор избран од 37,9% од испитаничките на албански и 15,3% од испитаничките на македонски јазик. Запрашани да ги идентификуваат предизвиците што ги искусиле лично во нивниот професионален развој 40,3% од испитаничките на македонски и 37,9% од испитаничките на албански јазик ги забележале постоењето на патријархалните стереотипи, 25-25,9% од испитаничките го забележале недостатокот од институционална поддршка, 24,1-25,8% - задолженијата во домаќинството и одговорностите за грижа, 21,8-24,1% - недостатокот на финансиска поддршка, 21,8-22,4% - недостатокот на ментори, додека 10,3% од испитаничките на албански и 4,8% од тие

што одговарале на македонски јазик потврдиле дека немале пречки во нивниот професионален и кариерен развој.

Некои од овие предизвици станале уште поевидентни со актуелната пандемија. Како што забележува една од испитаничките:

“Чувањето и грижата за децата е делумна пречка за добро извршување на работата и за професионално напредување. На пример, сега за време на пандемијата, со затворени градинки и училишта, кој ќе се грижи за малите деца? Чувањето и грижата за децата е делумна пречка за добро извршување на работата и за професионално напредување. На пример, сега за време на пандемијата, со затворени градинки и училишта, кој ќе се грижи за малите деца? Особено ако партнерот е вработен во приватен сектор, општеството веднаш ќе ја нападне жената дека нејзин приоритет е бизнисот а не нејзиното семејство. Друг пример, кој ќе го преземе бизнисот за време на трудничкото отсуство, нема правна можност за родителско отсуство кое што таткото може да го искористи, и повторно излегува дека младите жени треба да изберат меѓу отпочнување свој бизнис, напредување во својата кариера и отпочнување семејство зашто не можат да ги имаат и двете. општеството веднаш ќе ја нападне жената дека нејзин приоритет е бизнисот а не нејзиното семејство.”

Додека не е поделено по етничка припадност на испитаничките, поблизок поглед на одговорите по јазици во однос на предизвиците со коишто се соочуваат жените во заедниците на испитаничките исто така би можело да кажува за меѓурегионалната природа на предизвиците со коишто се соочуваат жените во државата. Во тој случај, додека сите испитанички ги нагласуваат предизвиците поврзани со одговорностите за грижата и неплатената работа во домот, како и недостатокот од институционална и финансиска поддршка, разликата во одговорите доаѓа до израз кога се работи за воочената достапност за адекватни позиции. Ова укажува на потребата за понатамошно меѓурегионално испитување на предизвиците на жените од различни етникуми, социо-економски статус, возраст, телесна способност и локацијата (рурална/урбана), искуство и соодветствувајќи со донесените политички одговори. На крајот, некои од нашите испитанички укажаа на неможноста на жените на одредена возраст за наоѓање работа, кога „сите примарно бараат млади луѓе.” Друга кај отворените одговори исто така јасно зборува за меѓурегионалните предизвици со кои се соочила:

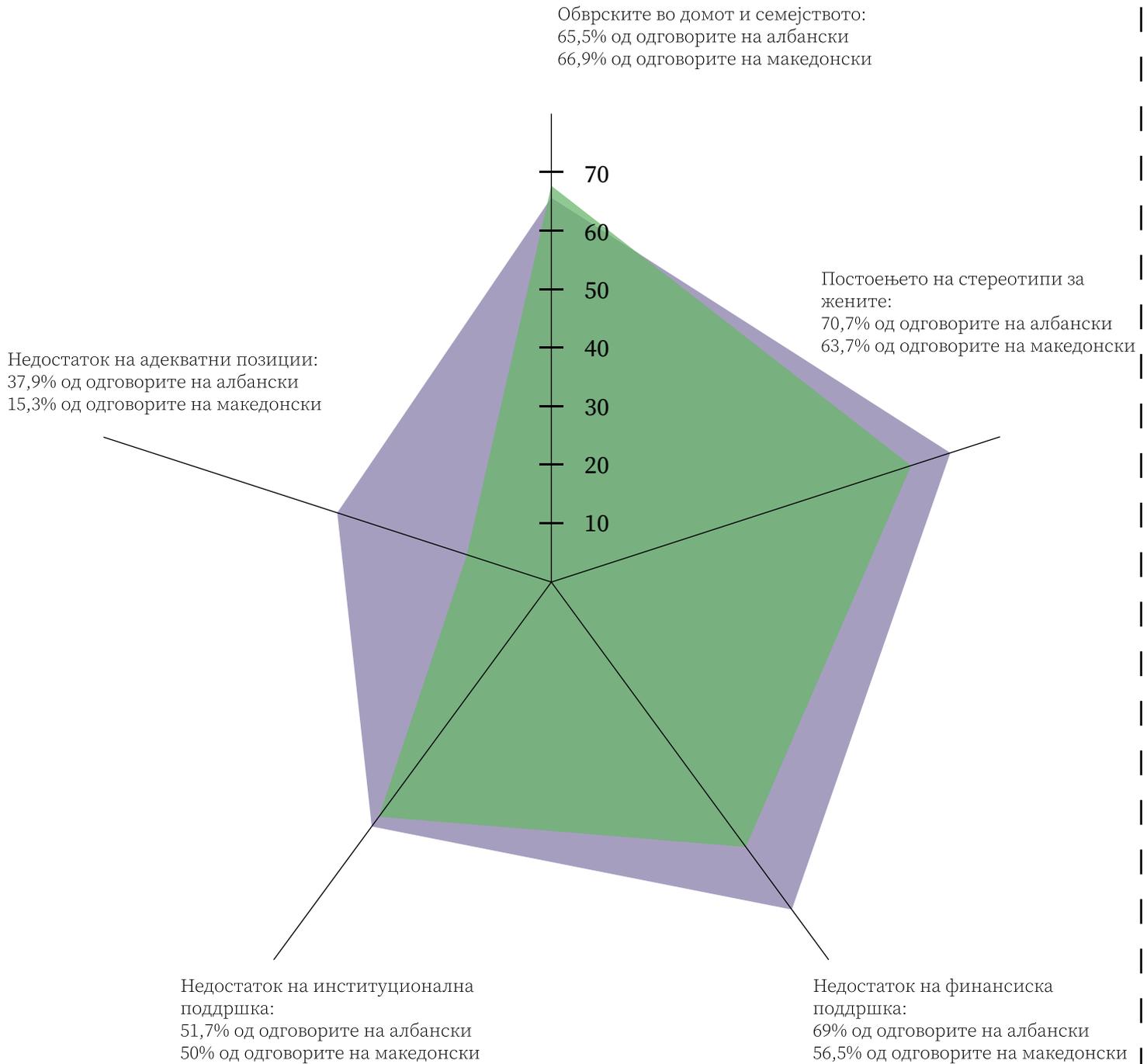
“ Според мене, ќе станам лекар, каде што знам дека има многу стереотипи дека како лекар и со марама на главата, ќе ми биде многу тешко да се пробијам во мојата професија. Освен тоа, да се биде вработен во државни болници, мора да сте во политичка партија или да им се приклучите ако не сте... но ќе се обидам да работам во приватната пракса, со надеж кога ќе се смени ситуацијата, ќе допринесам во државната болница која што моментно е уништена. Ќе ми треба многу сила, работа и храброст не само како жена во оваа држава, туку и како граѓанин оставен настрана и презрен бидејќи не сум со „партија“ и како Албанка во државава. Како муслиманка со марама сте осудена за облеката. Воопшто не е лесно да се живее овде како жена, но не помалку како малцинство во однос на родот.”

Одговори на албански

Одговори на македонски

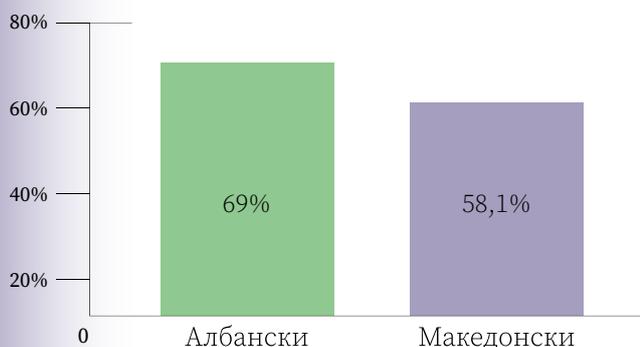

Владина поддршка

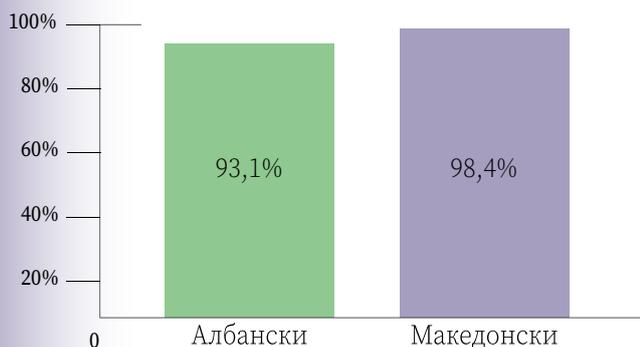
Министерството за економија усвои специфична Стратегија за развој на женското претприемништво во Република Македонија, 2019 – 2023 година, која што беше подготвена за потребите на Министерството за економија, со финансиска и техничка помош од иницијативата Gender Task Force – Иницијатива за одржлив развој и во соработка со Здружението на бизнис жени во Македонија. Стратегијата ги разработува структуралните, економските и „меките“ пречки со коишто се соочуваат жените и ги зацртува долгорочните и среднорочните цели, како и четирите стратешки приоритети (Министерство за економија 2019а). Четирите приоритети се креација на поволна бизнис средина за развој на женското претприемништво, обезбедувајќи системска поддршка за развој на женското претприемништво, креирајќи инфраструктура за поддршка и развој на женското претприемништво, и промоција, вмрежување и застапување (ibid.). Исто така, Министерството разви Акциски план за имплементација на Стратегијата (Министерство за економија 2019b).

Како дел од напорите за промоција на развојот на женското претприемништво, Министерството за економија понуди и финансиска поддршка за жени претприемачи во вид на субвенции за претпријатија во сопственост на жени (над 50%) и управувани од жени, преку кофинансирање 50% од докажаните трошоци направени за купување на опрема и алати, уредување/подобрување на бизнис просторот, и/или воведување на софтверски решенија (Miova 2020).

Имајќи го ова на ум, прашалникот ги прашува испитаничките дали знаат за постоење на владина поддршка за женско претприемништво. На 58,1% од испитаничките на македонски и 69% од испитаничките на албански јазик не им била позната ниту една од мерките што постојат за отпочнување на свои бизниси. 93,1% од испитаничките на албански и 98,4% од испитаничките на македонски јазик не користеле владина помош наменета за промоција на претприемништвото. Пет испитанички известија дека имале искуство со фондови, коишто ги користеле за: да вработат друго лице, да ја зголемат минималната плата на вработените, за да купат опрема, да ја опремаат канцеларијата соодветно на условите за работа и за поддршка на самовработени поединци.

Процент на испитаници кои **не** се запознаени со достапната владина поддршка

Процент на испитаници кои **не** ја искористиле достапната владина поддршка наменета за унапредување на претприемништвото

Испитаничките коишто знаеле за владината поддршка забележаа дека не ја добиле лично и дека „биле свесни дека би било невозможно за нив да дојдат со такви средства освен ако не се дел од политичка партија на власт.“ Повеќето од испитаничките исто така ја забележаа недовербата во институциите и/или процесот. Една испитаничка изјави дека тие биле „скептични дека толкави фондови веќе се одредени да се дадат на избрани поединци, поконкретно, недоверба во компетентните власти за чесна селекција. Неколку други ја нагласија нејасната процедура за аплицирање за фондови, додека друга испитаничка изјави дека „некои од условите за добивање фондови се престојни, а ние зборуваме за млади и неискусни лица.“

Недовербата во институциите и во процесот исто така придонесува за зголемување на неизвесноста и во однос на тоа, зголемениот ризик, е одвраќање за многу жени кои што можеби би сакале да почнат свои бизниси. Како што изјави една испитаничка:

“Не се обидов да пристапам до овие фондови заради неизвесноста како би вратила дел од заемот што би го зела. Не би знаела како да менаџирам да имам работа што ќе ги покрие моите основни животни трошоци додека развивам мој бизнис и како да преживеам додека бизнисот се одвива.”

Охрабрување на женското претприемништво

Прашалникот ги прашува испитаничките што, според нив, би можело да се стори за да се охрабри женското претприемништво и испитаничките понудија најразлични одговори, од кои сите се однесуваат на претходно идентификуваните предизвици. Меѓу најчесто предложените решенија се однесуваат на зголемена финансиска поддршка и други потребни ресурси, вклучувајќи олеснети процедури поврзани со Централниот регистер, Управата за јавни приходи, пристап до сметководство, но и размислувања кога станува збор за пристап и можност за објекти за грижа на децата, вклучувајќи го работното време на градинките, програмата и грижата за децата во градинките и училиштата итн.

Повеќето од испитаничките ја посочија и потребата за подобрување на институционалниот процес, како и потребата за институции за споделување на соодветни информации, за обезбедување еднаков пристап до можностите и професионалните обуки. Повеќето од испитаничките ја посочија партизацијата на можностите како предизвик, една од испитаничките забележа дека имале по две дипломи и сепак за нив нема место без партиски врски. Друга испитаничка нагласи дека „непартизацијата и професионализмот не би требало да бидат само празна демагогија. Тие би требало да се неодложен и најважен приоритет, наместо краткорочни и неискористени стратегии коишто постојано се усвојуваат но никогаш не се соодветно и чесно имплементирани.“

Во врска со поддршката, значителен број од испитаничките укажаа на потребата од менторство и менторите „допринесуваат жените да имаат можности да си ги покажат своите способности.“ И ова често варира низ делокругот и професиите:

“Во мојата професија (шумарство-земјоделство) сè уште има силна дискриминација во однос на тоа за што се способни жените и што можат да направат и често и менторите ги дискриминираат жените во оваа смисла. Ова води до недостаток на позиции каде што жените би се зеле во предвид.”

Некои од испитаничките исто така забележаа дека нездравата конкуренција што понекогаш постои, ја води трката до дното. Женското менторство, напротив, може да создаде силни врски на солидарност и поддршка, заедно подигнувајќи го секого и работејќи кон повеќе можности.

Најпосле, можеби најголемото прашање кое што треба да се постави со цел да се охрабри женското претприемништво, како што е идентификувано од испитаничките, се однесува на општествените вредности на патријархалните стереотипи. Ова се протега од стереотипите за изгледот на жената („овде се претпоставува дека атрактивните жени не може да бидат паметни или дека имаат сомнителен морал“) до предрасуди за жените како работници кои во секое време „можат да ја избегнат рамката на работата“ заради семејните обврски, како што сподели една испитаничка:

“Во мојот посебен случај, тоа беше типично стереотипно однесување, каде што на двајца колеги мажи им беше понудено тестирање за подобро работно место. Иако јас имав поголемо искуство и образование од нив двајцата, неофицијално ми беше кажано дека се очекувало наскоро да земам трудничко отсуство, а ним им требале луѓе без одговорности. Моето најголемо разочарување беше што не ни имав можност да го направам тестот, кој со сигурност ќе го направев подобро од моите колеги...”

Далеку од одговорностите за грижа, додека стереотипите во делокругот во кој доминираат мажите водат до ставање на прашање и поткопување на доприносот на жените, делокругот во кој доминираат жените се потценува и помалку е платен.

“Мојата професија е една од оние што се сметаат за неопходни и дека е женска професија. Заради ова мое мислење и работа најчесто сум игнорирана на моето работно место и често пати сум предмет на вербално навредување. Имам примери кога расправам за тоа на потценувачки начин на официјалните веб-страници на државните институции, и покрај моите реакции, нема одговор од одговорните лица. 80% од нас сме жени, но избрани се мажи и се назначени на менаџерски позиции. Уште еден пример дека моќта на системите е строго достапна за мажите и е контролирана од мажите.”

Важно е да се нагласи дека општествените промени на вредностите е работа што треба да се заврши од сите членови на општеството и не е прашање на само еден род. Всушност, повеќето од патријархалните норми и стереотипи често се интернационализирани од жените.

“Патријархалното општество не нè обучи да преземаме одговорности во домот и со децата. Ми требаше време да излезам од таа матрица и да се борам за еднаквост во домот со мојот сопруг. Ми се случувало да не можам да сработам сè на работа и во домот, а тоа се одразуваше на мојата желба да продолжам со бизнисот. Но успеав да го надминам тоа.”

Испитаничките посочија и на членовите на семејството, вклучувајќи ги и женските членови кои ги обесхрабрувале да продолжат со академското напредување или со професионалните можности. Можеби ова е прашање на разлики во генерации и можеме да видиме дека тој тренд се менува кај помладите генерации. За крај, некои од испитаничките посочија на потребата жените да ја „подобрат својата самодоверба“, но која било способност на жените да вежбаат своја агенција треба да се анализира во однос на системите во коишто жените живеат и функционираат и во однос на системските фактори коишто активно ја обесхрабруваат самодовербата на жените и агенцијата, вклучително и тоа да станат претприемачи.

Заклучоци и препораки

Овој извештај за политки бараше да се мапираат актуелните прашања за жените претприемачи во Северна Македонија со цел да се информираат релеватните засегнати страни за остварливите решенија на политките за унапредување на женското претприемништво. Извештајот се фокусира на три главни теми: жени во бизнисот, владина поддршка и охрабрување на жените претприемачи.

Жени во бизнисот

Жените претприемачи во Северна Македонија се активни главно во личните услуги и занаетчиските дејности, со некое ограничено присуство во професионалните услуги како правото и сметководството. Бројот на жени како работодавачи е зачудувачки низок со 22,5% и сите жени работодавачи се сопственички или водат претпријатија со 1 до 10 вработени. Имајќи го во предвид овој ограничен број на жени претприемачи, извештајот бараше да се разберат пречките за влез на жените претприемачи. Базирано на испитаничките, финансиските средства и семејната поддршка претежно се решавачките фактори дали жената веќе е сопственик на бизнис. Но овие два аспекти, како што покажува извештајот, се ограничени за поширокото мнозинство жени. Пречките за влез во бизнисот се многу и се од различна природа. Прво, жените во бизнисот се соочуваат со институционални и политички пречки, особено значителниот степен на недоверба во процесот и во државните институции, недостатокот на информации за достапните фондови, дискриминацијата на основа на родот и/или етничката припадност. Второ, испитаничките ги нагласија општествените пречки, особено нееднаквоста со која се соочуваат жените во одговорностите за грижа, недостатокот на поддршка од семејството и патријархалните гледишта за улогата на жената. Особено последните две пречки беше известно дека играат тивка улога зошто жените не се впуштаат во претприемништвото. Трето, финансиските пречки ги спречуваат жените од почнување на свои бизниси. Не само што недостатокот на ресурси е проблем, туку почнувањето бизнис во нешто што повеќето го перципираат како средина со нечесна конкуренција заради фаворизацијата заснована на врските со политичка партија, е значително застражувачко.

Наспроти актуелното доминантно гледиште, податоците извлечени во овој извештај покажуваат дека внатрешната мотивација, самодовербата и знаењето за бизнисот не се перципираат како нешто тешко за жените претприемачи. Фокусот на обуки за самодовербата на жените и други слични стратегии краткорочно ќе доведат до очекуваните резултати, а долгорочно може да водат до повисока стигматизација на вештините на жените за бизнисот ако не биде усвоен пристапот базиран на фактор за да променат и реформираат не жените туку тешко наметнатиот екосистем на бизнисот во кој тие треба да дејствуваат.

Владина поддршка

И покрај постоењето на владина финансиска поддршка, на пример од Министерството за економија, во форма на субвенции за претпријатија во сопственост на жени (над 50%) и управувани од жени, преку кофинансирање 50%, мнозинството од испитаничките не се свесни за владините фондови и иницијативите за жените претприемачи, и поширокото мнозинство од испитаничките никогаш не користеле владина финансиска помош за преприемништво. Сè уште недостасуваат јавни, лесно достапни и опширни информации и концентрацијата на извори на информациите во главниот град Скопје прави да е потешко за широка дисеминација на информациите за достапните фондови. Најважно, недовербата во владините институции и во процесот на селекција е прашање кое итно треба да се адресира. Реформите на политиките ќе продолжат да пропаѓаат ако не се земат во предвид различните предизвици кои ги искусуваат жените од различна етничка припадност, социо-економскиот статус, возраст, телесна способност и локација (рурална/урбана).

Охрабрување на жените претприемачи

Охрабрувањето на жените во бизнисот може да биде фокусирано на микро и макро ниво. На микро ниво, менторството е увидено како најповолно решение за зголемување на бројот на жените претприемачи, особено заради недостатокот на системи за поддршка, како семејството или професионалното образование. На макро ниво се посакувани три типа на реформи. Прво, институционални реформи, особено зголемување на транспарентноста, еднаков пристап до програми за владино финансирање и воспоставување на поедноставен процес на

аплицирање. Поодредени примери вклучуваат олеснителни процедури во Централниот регистар, Управата за јавни приходи, пристап до сметководство.

Второ, општествените промени се неопходни во однос на одговорноста за грижа и патријархалните стереотипи за улогата на жената и нејзиниот статус во општеството. Додека промената на општествените вредности е долгорочно настојување, зголемувањето на видливоста на актуелните жени претприемачи може да го олесни разбирањето и промената на гледиштата. На крај, и следствено на тоа, недостатокот од адекватни и недоволни објекти за грижа на децата мора да се санира за да се осигури дека жените можат да го посветат своето време и напорите во бизнис потфатите. Поточно, пристапот и можностите за објекти за згрижување на децата, вклучувајќи го и работното време на градинките, програмата и грижата за децата во градинките треба да биде висок приоритет на политиките.

Напредување: Препораки

- 1. Ресурсите за поддржување на женското претприемништво би требало да се фокусираат на екосистемот на политичките, финансиските и општествените фактори.** Реформите во политиките би требало да се повеќе значајни во менувањето не само на бизнис средината туку и на општествениот и политичкиот контекст. Акцискиот план би требало да се креира заедно со сите засегнати страни, особено со вклучување на гласот на маргинализираните жени.
- 2. Потребен е пристап на вкрстени политики за да се одредат специфичните и поинаквите пречки со коишто се соочуваат различни жени во Северна Македонија во нивните напори за да почнат бизнис.** Потребни се креирани решенија наспроти стандардизираниот пристап бидејќи разликите како урбано/рурално, етничка припадност, возраст, религија, меѓу другите, сè уште значително различно влијаат на жените и нивните можности.
- 3. Мора да се зголеми директното финансирање на претприемачки.** Недостатокот од финансиски ресурси е првата и најчестата пречка за влез на жените во бизнисот. Напорите за финансирање би требало да се фокусираат не само на жените во урбаните области, туку да се обезбедат што е можно повеќе финансирање за жените во руралните и областите на малите градови.
- 4. Потребни се јавни кампањи за зголемување на јавната свест за**

можностите за финансирање. Најсоодветни би биле мали јавни настани, дискусии често водени од жени коишто примиле финансиска поддршка и/или отпочнале свој бизнис. Во руралните области личното споделување на информации е поефективно отколку само преку Интернет, телевизиски реклами или други медиумски платформи.

5. Приоритет се транспарентни и олеснети процедури за апликација за владините фондови, а креаторите на политики би требало да ја земат предвид улогата на општините во распространување на информациите. Замената на комплицираните и бирократски процедури за аплицирање ќе го зголеми бројот на потенцијални апликанти и ќе осигура поправедна дистрибуција на финансирањето. Локалните власти ќе можат да им олеснат на локалните заедници и да ги намалат трошоците за влез во бизнисот што не е воспоставен во главниот град.

6. Би требало да се засилат програмите за менторство со оглед на тоа дека жените сметаат дека ментор(к)ите се незаменливи, особено оние на кои им недостига каква било друга поддршка од системот и/или се соочуваат со притисоци од семејството. Ова е најбрзата, најпристапната и најевтината инвестиција во обезбедување поддршка и стимулација за зголемување на жените во бизнисот.

7. Би требало да се направат повеќе инвестиции во објекти за згрижување. Низ земјата би требало да се зголеми бројот на објекти за згрижување на децата и реформите би требало да се фокусираат и на унапредување на постојните програми и работното време.

Библиографија

Global Entrepreneurship Monitor, Mission and Values, 2021a

<https://www.gemconsortium.org/about/gem/5>

Global Entrepreneurship Monitor, Entrepreneurial Behavior and Attitudes, North Macedonia, 2021b

<https://www.gemconsortium.org/economy-profiles/macedonia>

Министерство за економија, Северна Македонија, Стратегија за развој на женското претприемништво во Северна Македонија 2019-2023, објавено 2019а, достапно на Интернет (на македонски): <https://bit.ly/3pGJRzp>

Министерство за економија, Северна Македонија, Стратегија за развој на женското претприемништво во Северна Македонија 2019-2023, објавено 2019б, достапно на Интернет (на македонски):

<https://bit.ly/2ZCXiWp>

Миова, Михаела, Субвенции за женското претприемништво во земјава, 14 февруари 2020, достапно на Интернет (на македонски):

<https://bit.ly/3uoi3mP>

Државен завод за статистика, Жените и мажите во Северна Македонија, објавено 2019, достапно на Интернет:

<https://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2019.pdf>